

Die staat, diversiteit en die media: Enkele opmerkings oor die situasie in Suid-Afrika

The state, diversity and the media: Some notes on the situation in South Africa

ELIREA BORNMAN

Departement Kommunikasiewetenskap

Universiteit van Suid-Afrika (Unisa)

Pretoria

E-pos: bornme@unisa.ac.za

Elirea Bornman

ELIREA BORNMAN is 'n navorsingsprofessor in die Departement Kommunikasiewetenskap aan die Universiteit van Suid-Afrika. Sy het 'n doktorsgraad in Sosiale Sielkunde van Unisa en was voorheen werksaam by die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing (RGN). Sy het 'n C-2 navorsingsgradering van die NNS en is die outeur/mede-outeur van verskeie boeke, hoofstukke in boeke, artikels in nasionale en internasionale vaktydskrifte, kongreslesings en navorsingsverslae.

ELIREA BORNMAN is a research professor in the Department of Communication Science at the University of South Africa (Unisa). She holds a doctoral degree in Social Psychology from Unisa and worked at the Human Sciences Research Council (HSRC) before she joined Unisa. She holds a C-2 rating from the NRF and is the author/co-author of various books, chapters in books, articles in national and international scientific journals, conference papers, and research reports.

ABSTRACT

The state, diversity and the media: Some notes on the situation in South Africa

This article deals with the controversial role of the media in diverse societies. Since the development of the mass media, the way we see ourselves and the way others see us, are no longer merely determined by interpersonal interaction and communication within closed communities. It has also become a product of complex media production processes by distant media conglomerates which do not necessarily form part of communities. This also applies to the cultural domain and our relationships with those who differ from us.

Cultural diversity and issues related to homogeneity and heterogeneity only gain significance within a particular shared context which is the state nowadays. The article consequently focuses on various viewpoints on the nature of the state; the relationships between the people living within the borders of a particular state – the so-called nation – and the role of the media in dealing with diversity. Three different viewpoints of the state are discussed. In the first – the primordial state – nationhood and statehood almost naturally flow from socio-biological and/or cultural similarities. Therefore, the formation of a unitary nation precedes

the formation of the state. The role of the media is to reflect and communicate the will of the nation and to make communication between its members possible. This form of state and nationhood does not make provision for differences. People who do not share the socio-biological and/or cultural characteristics of the nation are excluded. Although this form of statehood appears to be logical and natural, the political consequences are unacceptable. In contrast to the primordial viewpoint of the nation, the modernist paradigm views the state as a unique type of social organisation associated with modernity, industrialisation, capitalism and the development of modern transport, communication and media systems. Whereas unity precedes the primordial state, unity and an overarching national identity have to be created consciously in the modernist or civil state. The idea of the imagined community is one of the most important theories in this regard. In the nation of the civil state, citizens never see or interact with most of their co-citizens.

Nation-building through homogenisation and universalisation are therefore regarded as essential to form a united nation and an overarching national identity. The aims of nation-building are to create a common political culture to which all citizens should adhere. A common and standard language and the media play a key role in these processes. It is believed that a standard language enables communication with and among citizens and ensures the effective functioning of the state. The media, apart from making communication in the territorially dispersed imagined community possible, need to create myths and narratives to create and unify the imagined community. Citizens who resist assimilation with the dominant political culture remain a thorn in the flesh of the civil state since this form of statehood does not make provision for diversity.

Most civil states in the world have been heterogeneous due to the incorporation of smaller groups. Processes of globalisation, the need to form transnational relations and concomitant flows of migrants have made it increasingly difficult for civil states to deal with diversity. A new form of state – the multicultural state – has emerged to address this problem. Three principles of the multicultural state are distinguished: firstly, the state belongs to all its citizens and not only to dominant majority groups; secondly, assimilatory nation-building is rejected and the culture and historical legacies of all groups are recognised and accommodated; and, thirdly, the state takes affirmative steps to rectify any damage done to the language and culture of any group due to discrimination.

Analysts believe that the role of the media has to change in order to reflect the diverse faces of nations. Whereas their role has been well established in primordial and civil states, the media has a more difficult and often controversial role in multicultural societies. Some aspects of this role are discussed. Firstly, the media need to steer clear of the idea of one nation, one culture. They need to remind people that they live in a diverse society and help them to understand how diversity influences their lives and society. Furthermore, the media need to foster empathy for the cultural Other. Attention should, in particular, be given to distorted and stereotypical representations of other cultural groups. This is easier said than done since representations are formed not only by the media, but also by interpersonal and intergroup communication. However, the media need to propose alternative representations in the case of negative and/or stereotypical representations. The media further need to look at how ingroup identities are reflected. Instead of an essentialist regime harbouring rigid definitions of ingroup identities, radical openness and an awareness of ingroup diversity are proposed. In the end, societal diversity should not only be acknowledged, but also be respected and fostered. Intercultural dialogue and robust debate on controversial issues should also be promoted.

In the last section, the situation in Africa and South Africa in particular is discussed. The populations of most African states are exceptionally heterogeneous owing to the arbitrary

borders drawn by former colonial powers. In their quest to build modern states and to deal with societal diversity, the unitary civil state and nation-building have been the choice of most African leaders. Although the results of this approach have been disastrous elsewhere in Africa, South Africa has also been following the path of nation-building since the advent of a democratic dispensation. The media have, to a large extent, supported nation-building initiatives. The article ends with a critical reflection of the role of the South African media and their failure to deal with many controversies associated with heterogeneity and cultural diversity in South Africa.

KEY WORDS: Diversity; cultural differences; media; multiculturalism; nation building

TREFWOORDE: Diversiteit; kulturele verskille; media; multikulturalisme; nasiebou

OPSOMMING

Hierdie artikel fokus op die rol van die media in state wat gekenmerk word deur kulturele diversiteit soos wat die geval in die meeste Afrika-lande en ook in Suid-Afrika is. Teorieë oor die kenmerke en rol van die media in die primordiale staat, die siviele eenheidstaat en die multikulturele staat word bespreek. Daar word in die besonder gekyk na die rol van nasiebou om nasionale eenheid te bewerkstellig in heterogene state wat die model van die siviele eenheidstaat nastreef. Die praktyk van nasiebou soos dit in Afrika en ook in Suid-Afrika toegepas word, word vervolgens bespreek. Verder word die rol van die media in 'n multikulturele staatsmodel ondersoek. Ter afsluiting word enkele opmerkings gemaak oor die rol van die media ten opsigte van die diversiteit van die Suid-Afrikaanse samelewing.

1. INLEIDING

Die ontdekking van die drukpers – en later ook die ontwikkeling van die elektroniese en digitale media – het ingrypende veranderings vir menslike samelewings tot gevolg gehad (Kamalipour & Carilli 1998). Anders as voorheen, word stories oor mense en groepe se geskiedenis, lewe en waardes nie langer uitsluitlik – of selfs hoofsaaklik – deur lede van die gemeenskap oorgedra nie. Deesdae word dit merendeels gedoen deur mediakonglomerate wat nie noodwendig deel van die gemeenskap vorm nie. Die gevolg is radikale verskuiwings in hoe kreatiewe talent gebruik word, hoe die simboliese werklikheid voorgestel word, en hoe mense meer van hulle samelewing en hulle rol daarin leer (Gerbner 1998).

Mense se rolle in die samelewing en die manier waarop hulle ander sien en deur ander gesien word, is nie langer slegs of selfs merendeels die gevolg van interpersoonlike kommunikasie en interaksie binne gemeenskappe nie (Gerbner 1998). Dit is meestal die produk van komplekse media-inhoudvervaardigings- en bemarkingsprosesse. Deur die karakters wat elke dag deur die media aan ons voorgehou word, vorm ons ons eie voorstellings van wat ons moet doen en nie moet doen nie, watter rolle ons behoort te vervul, hoe ons dit behoort te doen, asook hoe ons ander moet sien en teenoor hulle moet optree (Siapera 2010).

Dit geld ook vir die kulturele milieu en ons interaksie en verhoudinge met mense wat anders as ons is (Gerbner 1998). Hierdie verhoudinge kom in die moderne wêreld toenemend onder die soeklig as gevolg van die feit dat die bevolkings van die meeste wêreldstate hoogs heterogeen geword het. Alhoewel die meeste state soos ons hulle vandag ken, as gevolg van die absorbering en verowering van kleiner groepe nog nooit werklik homogeen was nie, word state in die ontwikkelde wêreld toenemend heterogeen as gevolg van die vloei van immigrante wat 'n integrale deel van globaliseringsprosesse vorm (Hall 1993a; Kymlicka 2003; Ohmae

1995). Die bevolking van die meeste state in Afrika – en ook van Suid-Afrika – is egter heterogeen as gevolg van die arbitrêre landsgrense wat deur koloniale moondhede by die Berlynse Konferensie van 1884–85 vasgestel is (Emerson 1961). In die vasstelling van hierdie grense is geensins ag geslaan op watter groepe in een staat saamgevoeg en watter groepe deur die trek van ’n grens verdeel is nie.

Die rol van die media in diverse samelewings en hulle voorstelling van die samelewing is van deurslaggewende belang (Gerbner 1998; Siapera 2010). Die media het in werklikheid een van die belangrikste arenas geword waar kulturele identiteite en verhoudinge uitgebeeld en gevorm word (Lozano 2006). Daar bestaan egter meningsverskil oor wat hierdie rol is en behoort te wees. Analitici fokus in hierdie verband op drie komponente: die diversiteit van media-eienaarskap, die diversiteit van mediastelsels, en die rol van media-inhoud (Lozano 2006). In hierdie artikel val die klem op media-inhoud en – meer in die besonder – op inhoud wat spesifiek met diversiteit verband hou en wat in Engels as “diversity writing” bekend staan (Rodríguez 2009: 168). Rodríguez definieer hierdie kategorie van joernalistiek as media-inhoud wat lede van die publiek help om ’n beter begrip te verkry van diversiteit en hoe dit hulle eie lewens en dié van hulle gemeenskap raak. Van die uiteenlopende standpunte en die rol van die Suid-Afrikaanse media word bespreek.

2. TEORETISERING VAN DIE NASIE

Kulturele diversiteit verkry betekenis binne breë diskoerse oor homogeniteit en heterogeniteit, ’n gemeenskaplike ruimte en ’n gedeelde identiteit (Siapera 2010). Vrae oor wie anders is as wie en waarom hierdie verskille enigsins belangrik is, kan slegs beantwoord word binne ’n bepaalde konteks. In die moderne wêreld is hierdie konteks die staat. Dit is gevolglik belangrik om te kyk na diskoerse oor en verskillende sienings van die staat, die verhoudinge tussen mense wat in ’n bepaalde staat woon en deel vorm van die sogenaamde “nasie” van ’n bepaalde staat en die media.

2.1 Die primordiale siening

Volgens Smith (1998) is nasies die gevolg van primordiale verbintenisse tussen mense. Hierdie verbintenisse het hulle oorsprong in die vroegste vorms van gemeenskap en reflekteer sosiale bande wat eerstens spruit uit persepsies van ’n gemeenskaplike (biologiese) oorsprong, maar ook uit ’n gemeenskaplike taal en kultuur. Smith beskou nasies gevolglik as uitgebreide superfamilies waar hegte sosiale bande die oorlewing en welsyn van die groep verseker. Mense maak staat op samewerking binne die groep om hulle te beskerm en om hulle emosioneel, sosiaal en fisiek te ondersteun. Groepe bevredig verder mense se behoefte aan sosiale gebondenheid. Ten einde te bepaal wie lede van die eie groep of “nasie” is, kyk hulle na merkers wat verband hou met ras, kultuur en/of taal.

Terwyl Smith (1998) sosiaal-biologiese ooreenkomste beklemtoon, lê antropoloë soos Geertz (1973) klem op kulturele ooreenkomste soos tradisies, taal en godsdiens. Geertz is van mening dat baie state in die huidige wêreldorde ontstaan het as gevolg van die samevoeging van kleiner groeperinge waar kulturele ooreenkomste ’n belangrike rol gespeel het.

Wat verskillende primordiale sienings in gemeen het, is dat sosiaal biologiese en/of kulturele ooreenkomste die ontstaan van ’n politieke eenheid – die nasie – voorafgaan. Mense se loyaliteit teenoor ’n sogenaamde vaderland ondersteun die politieke en openbare aktiwiteite van die nasie. Die nasie of volk word ook as ’n “natuurlike” vorm van politieke en sosiale

organisasie beskou, en daar word nie werklik tussen etniese en nasionale lojaliteite onderskei nie. Binne 'n homogene primordiale staat is die rol van die media betreklik eenvoudig (Siapera 2010). Die media is slegs 'n platform vir die vergestaltung van die nasie en dien die nasie deur kommunikasie tussen burgers moontlik te maak.

Siapera (2010) wys egter daarop dat primordiale sienings van die nasie nie enige ruimte skep vir die akkommodering van verskille nie. Die gevolg is dat diegene wat nie op grond van hulle sosiaal-biologiese afkoms of kultuur deel van die nasie vorm nie, eenvoudig as buitelanders uitgesluit of geëksploiteer word. Alhoewel primordiale sienings van die nasie wyd voorkom en logies klink, is die politieke gevolge onaanvaarbaar.

2.2 Die modernistiese paradigma

Teenoor Smith (1998) en Geertz (1973) se sienings van die nasie is daar vandag verskeie modernistiese ekonomiese, politieke, sosio-kulturele en konstruktivistiese sienings (Siapera 2010). Hiervolgens word die nasie beskou as 'n baie spesifieke vorm van organisasie wat van tradisionele gemeenskappe verskil. Die moderne nasie hou geensins met primordialisme, dit wil sê met bloedverwantskap of kulturele ooreenkomste, verband nie. Dit is deur die modern in dié sin dat dit geassosieer word met die ontwikkeling van die media, industrialisering, die groei van kapitalisme, die ontwikkeling van moderne vervoer- en kommunikasiestelsels asook toenemende burokratisering, verstedeliking en die uitbreiding en standaardisering van onderwys.

Volgens Gellner (1983) was daar in landelike, premoderne gemeenskappe min behoefte aan geskoolde werkers. Die meeste mense het in relatief homogene gemeenskappe gebly en landboubedrywigheede beoefen wat min gespesialiseerde vaardighede vereis het, terwyl kerkleiers en die aristokrasie as geestelike en politieke leiers opgetree het. Industrialisering het egter verreikende veranderings in die aard van gemeenskappe teweeg gebring. Industrieë het 'n geskoolde werksmag vereis wat tot die standaardisering van onderwys gelei het. 'n Standaardtaal het verder noodsaaklik geword om effektiewe kommunikasie moontlik te maak. Plaaslike dialekte en tradisies is gevolglik saamgetrek en gestandaardiseer. Gellner verwys hierna as die beweging van 'n "lae" na 'n "hoë" kultuur. Industrialisering het verder daartoe gelei dat meer en meer mense hulle landelike woonplekke verlaat en na stede verhuis het. So is die spesiale band wat mense met hulle tradisionele gemeenskappe gehad het, verbreek. Terwyl mense in landelike gemeenskappe mekaar geken en geweet het wie aan die gemeenskap behoort en wie nie, was dit in die groeiende stede nie langer die geval nie. So het die sogenaamde "siviele nasie" ontstaan. Dit behels 'n nuwe vorm van gemeenskap waarin mense saamgebind word deur opvattinge dat hulle saam hoort, dat hulle dieselfde land of territoriale gebied bewoon, en dat hulle deur lede van die gemeenskap geregeer word.

Die idee van die siviele nasiestaat was egter nooit slegs 'n politieke konsep nie (Hall 1993a). Dit is ook 'n simboliese instelling wat veral vergestalt word in Anderson (2006) se idees oor die "denkbeeldige gemeenskap" ("imagined community"). Volgens Anderson verwys die term "denkbeeldige gemeenskap" na die feit dat die nasie nie langer beperk word tot mense in 'n geslote gemeenskap wat mekaar ken en feitlik daagliks in interaksie tree nie. Die nasie van die moderne siviele staat is denkbeeldig omdat burgers geen direkte kontak of interaksie met die meeste ander lede van die gemeenskap het soos wat die geval met die tradisionele landelike gemeenskap was nie. Idees van nasieskap spruit uit die feit dat mense glo (of hulle verbeel) dat hulle iets in gemeen het met al die ander mense wat deel van die nasie vorm. Vir Anderson bring die moontlikheid dat 'n mens jou 'n nasie kan verbeel, as 't ware die nasie tot stand – en nie 'n gemeenskaplike geskiedenis, bloedverwantskap en/of kulturele ooreenkomste

nie. Konstruktiewisme en kreatiwiteit is gevolglik die kernelemente van ’n nuwe vorm van gemeenskap wat mense kan insluit wat in belangrike opsigte van mekaar verskil (Siapera 2010). Die gemeenskap moet egter grense hê, anders sal dit maklik met ander gemeenskappe saamsmelt. Om die nasie te kan regeer, moet reëls daarom opgestel word wat bepaal wie ingesluit en wie uitgesluit word. Hierdie beperkings oor wie aan die nasie behoort en wie nie, beperk ook die mate waarin verskille geakkommodeer kan word.

Sowel Gellner (1983) as Anderson (2006) beweer dat homogenisering en standaardisering sentrale komponente van ’n siviele nasie is. Terwyl homogeniteit volgens die primordiale siening die vorming van die nasie voorafgaan, moet homogeniteit in die geval van die siviele nasie geskep of verwerp word. Gellner (1983) voer in hierdie verband aan dat ’n gemeenskaplike en standaardtaal noodsaaklik is om kommunikasie en die effektiewe funksionering van die burokrasie moontlik te maak. Iemand wat nie hierdie gemeenskaplike taal praat nie of versuim om by die standaardkultuur aan te pas, word bestempel as ’n vyand van die nuutgevormde gemeenskap. Volgens Gellner verteenwoordig nasionalisme in die geval van die siviele staat die “hoë” kultuur, en nie langer plaaslike kulture nie. Anderson, daarenteen, is ’n voorstander van kreatiewe idees oor die eenheid van die nasie. Volgens hom word die nasie saamgebind deur “shared cultural imaginings of same-ness, one-ness, and we-ness” (in Palmer 2001:144). Habermas (2000) wys weer op gedeelde waardes en beginsels. Volgens Habermas moet mense se loyaliteit jeens en gebondenheid aan prepolitieke gemeenskappe van afkoms (etniese groepe) verplaas word na die ideale van ’n gemeenskaplike politieke kultuur. Hierdie gemeenskaplike ideale en beginsels – en nie ’n gedeelde etnokulturele identiteit nie – vorm die basis vir ’n nuwe vorm van siviele solidariteit en ’n oorkoepelende nasionale identiteit.

Teoretici wat hulle met die moderne nasiestaats besighou, is dit eens dat die media ’n sentrale rol in die totstandkoming van ’n siviele nasie vervul (Anderson 2006; Gellner 1983; Habermas 2000; Robins 2008; Siapera 2010). Van die media word verwag om die standaardisering en homogenisering te bewerkstellig wat die nasiestaats moet ondersteun. Dit is nie slegs die inhoud en boodskappe in die media wat in hierdie verband as belangrik beskou word nie, maar ook die geleentheid wat die media aan leiers bied om met die nasie in ’n gemeenskaplike en standaardtaal te kommunikeer. Volgens Anderson was die koms van die gedrukte media die katalisator wat die nasiestaats, soos ons dit vandag ken, moontlik gemaak het. Die verspreiding van boeke en koerante oor die hele territoriale gebied van ’n nasie skep mites en narratiewe oor die eensgesindheid, samehorigheid en gemeenskaplike lotsbestemming van die nasie en hou dit in stand. Veral die gedrukte media maak dit moontlik vir mense om hulle as lede van dieselfde gemeenskap te sien (of hulle dit te verbeel) selfs al sou hulle die meeste van die ander lede nooit sien, ken of enige kontak of interaksie met hulle hê nie. Die media speel gevolglik ’n kernrol om die denkbeeldige gemeenskap moontlik te maak. Habermas (2000) bestempel nasionalisme derhalwe as ’n moderne vorm van groepsolidariteit wat gevorm word deur nuwe vorms van kommunikasie. Dat die burgers van die nasiestaats dieselfde boodskap kan hoor, sien en lees, bevorder integrasie, homogenisering en ’n oorkoepelende nasionale identiteit wat die nasie saambind.

Terwyl Anderson (2006) die rol van die gedrukte media beklemtoon, word daar volgens Robins (2008) vandag ook van die openbareordemedia (“public order media”) – en veral van radio en televisie – verwag om nasiebou te bevorder. Regerings vereis gewoonlik dat openbareordemedia ’n deurslaggewende rol in die openbare en politieke lewe van die nasie speel deur die demokrasie te bevorder en nasionale eenheid aan te moedig. Die massamedia moet gevolglik die verspreide lede van die denkbeeldige gemeenskap met die simboliese hartland van die nasionale lewe verbind. Openbareordemedia moet gevolglik nie alleen die

kollektiewe kultuur van die nasie bevorder nie, maar dit ook in stand hou deur mense voortdurend daaraan te herinner.

Daar word verder aangevoer dat afgesien van 'n oorkoepelende nasionale identiteit ook sterk politieke en maatskaplike instellings noodsaaklik is om alle verskille en vorme van diversiteit te absorbeer (Hall 1993a). Die ideaal van die moderne staat is om een nasie en een gemeenskaplike kultuur onder een politieke dak saam te voeg. Sou mense egter om een of ander rede nalaat om met die dominante nasionale kultuur saam te gaan en te assimileer, skep dit groot probleme vir die nasiestaat (Siapera 2010). Dit kan mense wees wat om taal-, kulturele en/of godsdienstige redes nie kans sien om deur die nasionale taal en/of politieke kultuur opgeneem te word nie. Omdat hulle sosiale entropie meebring, bly hulle 'n doring in die vlees van die regering en 'n permanente bron van spanning en konflik.

Die moderne nasiestaat wat gedurende die 18de en 19de eeu sy beslag gekry het, het uiteindelik die belangrikste boustene van die internasionale politieke gemeenskap geword (Ohmae 1995). Gevolglik is die meeste lidstate van die Verenigde Nasies siviele state – en nie primordiale state nie (Kymlicka 2003).

2.3 Die probleem van heterogeniteit

Vanweë die nuwe wêreldorde wat sedert die beëindiging van die Koue Oorlog na vore getree het, het die siviele staat egter onder toenemende druk gekom (Ohmae 1995). Toenemende globalisering erodeer die gesag van die nasiestaat ten gunste van transnasionale ekonomiese en politieke verhoudinge (Hall 1993a; Ohmae 1995). Die meeste nasiestate probeer ekonomiese en politieke oorleef deur deel te word van supranasionale blokke soos die Europese Unie, die Noord-Atlantiese Verdragsorganisasie en – in die geval van Suid-Afrika – die Suider-Afrikaanse Ontwikkelingsgemeenskap (SAOG of SADC in Engels), BRICS (Brasilië, Rusland, Indië, Sjina en Suid-Afrika) en die Afrika-unie. Hierdie erodering van nasiestate se gesag lei daartoe dat hulle beheer oor interne verskille verswak.

Met verwysing na die invloedryke artikel *The clash of civilisations* van Huntington (1993), beweer Ohmae (1995) dat kultuur 'n ander belangrike faktor geword het wat die gesag van die nasiestaat ondermyn. Volgens Ohmae hou die skeidslyne in die nuwe wêreld nie langer verband met politiek of ideologie nie, maar met kultuur. Groeperinge binne die nasiestaat wat oënskynlik lank reeds in die denkbeeldige gemeenskap opgeneem is, het begin ontstaan vir hulle eie kultuur, taal en tradisies. Kultuurgroepe het in werklikheid die sterkste spelers op die wêreldtoneel geword. Soos reeds genoem, het hierdie situasie in Noord-Amerika en Europa vererger vanweë die vloeï van immigrante wat eweneens 'n integrale deel van die globaliserende wêreld geword het. Dit het volgens Ohmae meegebring dat die gom wat nasies bymekaar hou, begin verbrokkel het. Nuwe en ou kultuurgebaseerde lojaliteite, wat veronderstel was om deur homogeniserende moderniteit vervang te word, het begin opvlam en neem toenemend die plek van lojaliteit aan die nasiestaat in. Globalisering versterk gevolglik tegelyk transnasionale betrekkings en plaaslike identiteite. Dit beteken dat die nasiestaat in werklikheid van bo sowel as van binne verswak word. Hall (1993a:355) beskryf die verskynsel as 'n "spectacle of what we may call ascending and descending nationalisms, locked in a sort of combined-and-uneven double helix". Hierdie realiteite het dit noodsaaklik gemaak om met nuwe oë na die verhoudings tussen groepe en die rol van die media te kyk.

2.4 Multikulturalisme

Volgens Hall (1993a) was min nasiestate in werklikheid ooit homogeen. Die grootste meerderheid van die lidlande van die Verenigde Nasies se bevolkings was nog altyd etnies hibried as gevolg van historiese faktore soos verowering en die absorpsie van kleiner groeperinge. Die nasionale kulture van nasiestate moes gevolglik 'n etniese hutspot van groepe onder 'n sogenaamde nasionale kultuur verenig. Hibriditeit word in die ontwikkelde wêreld verder aangehelp deur die toevloei van migrante.

Nogtans is en word die ideaal van die homogene nasiestaat nog steeds in vele state nagestreef (Kymlicka 1983). Nasionale homogeniteit moet egter op 'n kunsmatige wyse verwerf word – meestal deur 'n ideologie van nasiebou waarin die nasionale identiteit verabsoluut en alternatiewe identiteite onderdruk word (Hall 1993a; Kymlicka 2003). In die meeste gevalle is dit die taal en kultuur van die meerderheidsgroep wat verabsoluut word. Nasionale beleid skryf een nasionale taal, 'n nasionale geskiedenis, 'n enkele stel nasionale simbole en nasionale helde voor, en die nasionale media moet hierdie beleid toepas. Assimilasie word meestal gebruik om ander kulture as 't ware by die meerderheidskultuur in te lyf, terwyl verset gewoonlik uitsluiting, diskriminasie en/of demonisering tot gevolg het. So word gepoog om die ideale nasiestaat tot stand te bring.

Volgens Kymlicka (2003) is hierdie strategie deur feitlik elke Westerse demokrasie gevolg. So te sê almal het hulle as mononasionale state voorgedoen. Soos reeds genoem, het minderheidsgroepe hulle egter toenemend begin verset teen die assimilasie wat met nasiebou gepaardgaan. Groepe wat hulle eie taal, kultuur, geskiedenis, helde en simbole hoog aanslaan, weier toenemend om met die meerderheidskultuur saam te gaan, en eis dat 'n multikulturele model nagestreef word. Onder hulle tel die sogenaamde “eerste volke” soos die Indiane en Innuïete in Noord-Amerika en die Sami-volke in Europa.

Volgens Kymlicka (2003) verskil die aard van multikulturalisme van staat tot staat op grond van die aard van groepe wat binne die grondgebied van die staat ingesluit word. Hy lig egter 'n paar algemene beginsels uit. In 'n multikulturele staat word die idee verwerp dat die staat as 't ware die eiendom is van 'n enkele nasionale of meerderheidsgroep. Daarteenoor word geglo dat die staat aan al sy burgers – dit is burgers van alle groepe, tale, kulture en/of godsdienste – behoort. In die tweede plek verwerp die multikulturele model alle vorms van nasiebou wat op assimilasie neerkom en/of die uitsluiting van lede van minderheidsgroepe impliseer. In plaas van homogeniserende nasiebou is die beleid dat die lede van alle groepe toegelaat moet word om ten volle aan die sosiale en politieke lewe deel te neem sonder om hulle etnokulturele identiteit te versak of om by die meerderheidskultuur aan te pas. Die staat aanvaar ook die verantwoordelikheid om aan die geskiedenis, taal en kultuur van nedominante groepe dieselfde erkenning te gee as aan dié van die meerderheidsgroep. Die staat erken verder die onreg van die verlede – veral die miskening van die taal en kultuur van minderheidsgroepe – en neem stappe om die skade te herstel.

Volgens Kymlicka (2003) vorm hierdie drie beginsels die kern van die strewe na multikulturalisme in die meeste lande. Groepe kan egter verskil ten opsigte van die tipe bedeling wat hulle behoeftes die beste bevredig afhange van hulle getalle, territoriale konsentrasie en geskiedenis. Taylor (1993) praat in hierdie verband van die beginsel van *diep diversiteit*. Volgens Taylor is die definiërende beginsel van 'n ware multikulturele staat dat die staat nie alleen erken dat sy burgers ten opsigte van taal en kultuur verskil nie, maar dat hulle aspirasies vir die tipe verhouding wat hulle met die oorkoepelende staat wil hê en die tipe multikulturele burgerskap wat aan hulle behoeftes voldoen, kan verskil. Groepe wat in 'n bepaalde gebied

gekonsentreer is, kan byvoorbeeld aandrang op 'n hoë mate van selfregering in die bepaalde gebied. Voorbeelde is die Franssprekende inwoners van die provinsie Quebec in Kanada, die Katalane en Baske in Spanje, die Vlaminge in België, die Franse en Italiaanse minderhede in Switserland en die Puerto Ricane in die VSA. Aan die ander kant van die spektrum is daar immigrante en vlugteling wat nie 'n territoriale hartland in 'n bepaalde land het nie. Hulle kan weer daarop aandrang dat alle hindernisse wat hulle volle integrasie verhoed, verwyder word. Ander begeer weer instansies soos skole en universiteite waarin hulle taal en kultuur gehandhaaf word. Vir groepe met 'n sterk eie identiteit wat wyd verspreid woon, kan ander vorms van selfregering en/of outonomie – soos kulturele outonomie – ook oorweeg word (Geldenhuys & Kriek g.d.). In alle gevalle is dit egter belangrik om daarteen te waak om die nasie as 'n eksklusiewe, homogene entiteit te definieer. Kymlicka (2003) wys verder daarop dat die akkommodering en erkenning van groepe se behoeftes 'n groter kans het om eenheid en harmonie te bevorder as nasiebou.

Die probleme wat wêreldwyd met diversiteit ervaar word, het ook gelei tot oproepe dat herbesin word oor die rol van die media in heterogene state (Zayani 2011). In 'n opstel oor die rol van die BBC, skryf Stuart Hall (1993b:35) dat die volgende in die huidige wêreldbestel van die media verwag word: “a new, more plural, diverse, culturally differentiated conception of the ‘nation’ by representing its diversities”. Volgens Hall moet die media nie langer op die uitgediende idees van 'n homogene nasie bly hamer nie, maar die werklike en/of veranderende aard van die nasie in sy diversiteit uitbeeld. Ook die American Society of Newspaper Editors (ASNE) het in 2002 sy lede opgeroep om volledige en akkurate dekking te verleen aan die diverse groepe wat deel van die Amerikaanse samelewing vorm. Volgens die ASNE is dit “essential to an informed public and democracy itself” (in Glasser et al. 2009:58).

Waar die rol van die media in primordiale en siviele eenheidstate redelik eenvoudig is en goed uitgestippel word, is hierdie rol in multikulturele state egter dikwels 'n mynveld omdat daar min riglyne bestaan. Net soos dit nie maklik is om in 'n multikulturele samelewing te leef nie, is die rol van die media in multikulturele state kompleks en dikwels kontroversieel.

2.5 Die rol van die media in multikulturele state

Die aard van 'n multikulturele staat dui aan dat die media die idee van een nasie en een kultuur moet vermy en eerder 'n breë diskoers oor multikulturalisme en toleransie vir verskille moet bevorder. Die media kan in dié sin 'n belangrike rol speel om mense voor te berei om met verskille saam te leef en 'n beter begrip te verkry van hoe diversiteit hulle gemeenskappe en die wyer samelewing raak (Zayani 2011). Dit is egter dikwels makliker gesê as gedaan, en akademië, media-ontleders en mediapraktisyns worstel hiermee (Siapera 2010).

In die diskoers oor diversiteit en die media word dikwels beweer dat die samelewingsdiversiteit weerspieël moet word in die inhoud, beheer oor en eienaarskap van die media, asook dat daar toeganklike mediakanale vir alle groepe in 'n staat moet wees (Rodríguez 2009). Volgens Napoli (2011) het die aandag egter van die eienaarskap van en beheer oor die media verskuif na media-inhoud, die invloed van die media op gehore, en die wyses waarop gehore met media-inhoud omgaan.

McQuail (1992:144) verwoord sy siening oor die rol van die media in diverse samelewings soos volg: “Media diversity contributes to social order by promoting free expression of discontent or disagreement and by offering pathways to compromise.” Dit impliseer dat die media enersyds ruimte moet skep vir mense om hulle ontevredenheid en verskille te verwoord en uit te druk, maar andersyds ook moet bydra tot probeemoplossing en 'n skikking waar botsende belange en idees in multikulturele samelewings ter sprake is.

Volgens Rodríguez (2009) is een van die belangrikste funksies van die media in hierdie verband om by gemeenskappe empatie te kweek vir mense wat van hulle verskil. ’n Kernkwessie in hierdie verband is die representasie of uitbeelding van die kulturele *Ander* in die media (Siapera 2010). Hall, Evans en Nixon (1997:15) definieer representasie as “an essential part of a process by which meaning is produced and exchanged between members of a culture”. Volgens Van Dijk (1996) speel representasie nie alleen ’n rol in die vorming van ’n groep se eie identiteit nie, maar behels dit dikwels ook ’n stereotiperende krag. Stereotipering impliseer dat individuele verskille tussen die lede van ’n bepaalde groep genegeer word en dat enkele eienskappe – dikwels negatief van aard – aan die groep as geheel toegedig word (Baron, Branscombe & Byrne 2009). Uit die aard van die saak kan media-stereotipering ’n wig tussen groepe indryf en die bevordering van onderlinge empatie teenwerk.

Om stereotiepe voorstellings wat rasse-, etniese en/of ander vooroordele bestendig, reg te stel is dit egter nodig om nie slegs na die media-inhoud te kyk nie, maar ook na hoe gemeenskappe die media-inhoud verbruik (Siapera 2010). Daar moet in gedagte gehou word dat distorsies, stereotipes en vooroordeel deur diskoers en kommunikasie – interpersoonlik sowel as deur die media – gevorm en in stand gehou word. Daar moet verder in die media – en ook binne gemeenskappe – geleenthede geskep word om voorstellings wat individue en/of gemeenskappe stereotipeer, te bevraagteken, om te keer, reg te stel en/of te verwerp. Dit is nie altyd maklik nie, omdat representasie dikwels op verskeie vlakke funksioneer en kognitiewe, linguistiese, sosiaal-sielkundige, sosiale, historiese en/of politieke wortels het. Boonop bestaan daar volgens Foucault (2002) nie werklik iets soos ’n objektiewe “waarheid” of “werklikheid” nie; werklikheid en waarheid is altyd die produk van taal, kommunikasie en diskoers. Die beste wat die media en gemeenskappe dikwels kan doen, is om op die (dikwels negatiewe) implikasies van sekere voorstellings te wys, en te poog om minder problematiese voorstellings in hulle plek te stel. In plaas daarvan dat een groep besluit hoe ’n ander groep uitgebeeld word, is dit verder ’n goeie strategie om eerder die lede van ’n groep te vra hoe hulle hulself identifiseer en hoe hulle voorgestel wil word (Keeble 2009).

Siapera (2010) wys verder daarop dat dit in hierdie verband belangrik is om nie slegs te kyk na hoe die kulturele *Ander* deur gemeenskappe en die media uitgebeeld word nie, maar ook te kyk na hoe gemeenskappe hulle eie identiteit en verskille binne die groep hanteer. Siapera onderskei in hierdie verband ’n sogenaamde essensialistiese regime met rigiede omskrywings van die eie identiteit en die ignorering van die dinamiese aard van hierdie identiteit. Hierdie siening lei dikwels tot die marginalisering van diegene wat dit durf waag om te verskil van gevestigde sienings oor die kernidentiteit van die groep. Waar groepe egter voel dat hulle op ’n stereotiepe wyse deur die media uitgebeeld word, kan hulle daarna streef om hierdie stereotipes reg te stel deur hulle te beroep op meer komplekse voorstellings van hulle eie geskiedenis. Die invloed van hierdie regime is gevolglik tweeledig. Aan die een kant kan dit dien om grense te bewaak en waardes en tradisies aan groeplede op te dwing ten koste van die inherente dinamiek en van interne verskille. Aan die ander kant kan dit help om mense met ’n gemeenskaplike identiteit te mobiliseer om sienings en/of voorstellings van die groep reg te stel en sodoende tot ’n gevoel van bemagtiging bydra. Dit is egter moeilik om empatie vir die kulturele *Ander* te bevorder as ’n gemeenskap onverdraagsaam is teenoor interne verskille.

’n Alternatiewe regime wat deur Siapera (2010) voorgestel word, is een wat radikaal oop is vir bespreking, debat en kritiek en te alle tye pluraliteit, openheid en ’n bewustheid van diversiteit nastreef. Volgens hierdie regime word ook gewaak teen ’n enkelvoudige siening van diversiteit en interne sowel as eksterne verskille. Daar word eerder op ’n voortdurende wyse gevra: Wie is ons? Hoe verskil ons van ander? Waaroor stem ons met ander saam? en

Hoe kan ons in vrede saamleef? Sodoende word mense aangespoor tot voortdurende kritiese besinning oor identiteit in die algemeen, oor hulle eie identiteit asook oor (kulturele) verskille en ooreenkomste.

Ten einde multikulturalisme te bevorder, moet diversiteit nie slegs erken en verdra word nie, maar ook gerespekteer, gekoester en bevorder word (Bailey & Harindranath 2006; Zayani 2011). Die erkenning en waardering van diversiteit beteken egter nie die ontkenning van gedeelde belange en medemenslikheid wat mense ten spyte van verskille saamsnoer nie. Ofskoon diversiteit erken en gewaardeer word, moet interafhanklikheid, 'n gesamentlike lotsbestemming en lojaliteit teenoor die land bevorder word. Dit beteken verder dat daar na gemeenskaplike terrein gesoek word in die geval van diepgaande verskille wat dreig om die gemeenskap uitmekaar te skeur. Verder moet sorg gedra word dat die erkenning van diversiteit nie daartoe lei dat gemeenskappe van mekaar geïsoleer word nie. Hoewel afsonderlike tale en kulture erken en gewaardeer word, moet samebindende aspekte soos versoening, interafhanklikheid, empatie, erkenning, menswaardigheid, en interaksie tussen groepe bevorder word.

Ten einde hierdie ideale te bereik, moet interkulturele dialoog oor grense heen bevorder word (Glasser 2009; Zayani 2011). Volgens Zayani moet sodanige dialoog nie slegs groter wedersydse begrip met betrekking tot netelige kwessies kweek nie, maar ook na maniere soek om vreedsame naasbestaan te bevorder. Glasser wys verder daarop dat interkulturele dialoog mense moet blootstel aan nuwe inligting om sodoende begrip te bevorder vir die ervarings van die kulturele Ander. In die proses moet hulle eie vooroordele en stereotipes ontmasker word en moet hulle tot die besef kom dat almal se belange in politieke besluitneming in berekening gebring moet word. Dit is verder belangrik dat daar nie weggeskram word van lewendige debat nie.

Volgens Dreher (2009) moet individue en groepe ook nie slegs die geleentheid gegee word om hulle eie identiteit en behoeftes kenbaar te maak nie, maar mense moet ook opgevoed word om na die stories van ander te luister en bewus te word van hulle probleme, ervarings en behoeftes. Volgens Dreher is die reg op begrip 'n belangrike kollektiewe reg vir groepe in multikulturele samelewings. Begrip vorm 'n teenwrig vir die individualisme en egosentrisme inherent aan vryheid van uitdrukking. Dit maak mense bewus van die kompleksiteit van verhoudinge in 'n multikulturele samelewing. Daar moet egter gewaak word teen simplistiese vergelykings soos byvoorbeeld tussen die bevoorregtes en minderbevoorregtes; die rykes en die armes; of die minderheid en die meerderheid. Luister en gesprek oor kultuurgrense heen behoort eerder doelbewuste en sensitiewe pogings te behels om ander groepe en hulle wense, behoeftes en probleme beter te verstaan.

Volgens Bailey en Harindranath (2006) is die media se rol nie alleen om 'n forum vir kritiese debat en oorlegpleging te skep nie; die media moet ook daarna streef om die mag van die homogeniserende staat te beperk. In dié sin skep die media nie alleen 'n ruimte vir kommunikasie en interaksie nie, maar word mediadiskoerse in werklikheid 'n simboliese oorlogsveld waar veral minderhede kan veg vir die erkenning van hulle belange. Die rol van die media is verder om belangrike kwessies wat verband hou met die identiteit en behoeftes van bepaalde groepe onder die soeklig te plaas in die hoop dat dié kwessies uiteindelik aandag sal geniet in die formele arenas van politieke besluitneming.

Ongelukkig word die massamedia dikwels verhinder om hierdie rol te vervul omdat regerings nog steeds van hulle verwag om die eenheid van die nasie en 'n oorkoepelende nasionale identiteit te bevorder (Zayani 2011). Dit is egter moontlik dat die oorbeklemtoning van eenheid op die ou end eerder die teenoorgestelde uitwerking kan hê. In heterogene samelewings kan die media verdeeldheid en intoleransie bevorder deur blind te wees vir die

verskille wat bestaan. Dit kan marginalisering en vervreemding van veral minderheidsgroepe in die hand werk en tot polarisering lei.

Die bevordering van verdraagsaamheid in 'n multikulturele samelewing is nie maklik nie. Suksesstories is yl gesaai (Zayani 2011). 'n Ontleding van berigte oor diversiteit in die Amerikaanse media laat Rodríguez (2009) tot die gevolgtrekking kom dat die media diversiteitskwessies meestal vermy. Wanneer wel daaraan aandag gegee word, is die benadering dikwels krisisgeoriënteerd, en handel beriggewing oor konfliktsituasies of rassediskriminasie. Sodanige berigte handel gewoonlik oor individuele swartskape, terwyl min aandag gegee word aan die netelige kwessies wat met diversiteit verband hou. So geniet die Amerikaanse droom meestal voorrang in die media van die VSA deur die fokus te laat val op immigrante wat sukses behaal het deur harde werk, inisiatief en kreatiwiteit. Beriggewing oor diversiteit versuim gevolglik dikwels om 'n breë diskoers oor fundamentele kwessies te bevorder.

3. DIE SITUASIE IN AFRIKA EN SUID-AFRIKA

Voorbeelde van multikulturele state – asook robuuste mediadiskoerse oor multikulturalisme en verskille – is skaars in Afrika (Dersso 2008). Dit is ten spyte van die feit dat die heterogene aard van hulle bevolkings een van die grootste probleme is waarmee postkoloniale Afrika-regerings gekonfronteer word. Op enkele uitsonderings na pas die meeste regerings in Afrika die homogene nasieboumodel toe om die probleem van die interne diversiteit van hulle bevolkings aan te pak. Daar is verskeie redes vir hierdie tendens. In die eerste plek het die nasiestaatmodel die verbeelding van Afrika-leiers behoorlik aangegryp. Die klem op nasionale eenheid en 'n oorkoepelende nasionale identiteit eie aan die nasieboumodel lyk allerweë vir Afrika-leiers na die logiese keuse vir die postkoloniale staat. Daar word geglo dat 'n enkele oorkoepelende nasionale identiteit noodsaaklik is vir 'n demokratiese regeringstelsel. Dit word ook as noodsaaklik beskou om eenheid, sosiale kohesie en politieke stabiliteit te bewerkstellig. 'n Standaardtaal, gemeenskaplike nasionale simbole en 'n gemeenskaplike politieke kultuur word verder as noodsaaklik beskou om die doeltreffende funksionering van staatsinstellings moontlik te maak. Afrika-state streef afgesien hiervan daarna om as moderne state erken te word. Daarenteen word Afrika-etnisiteit dikwels met tradisionalisme, stamgebondenheid (“tribalism”) en die oorblyfsels van koloniale manipulerings geassosieer wat – volgens die opvattinge van Afrika-leiers – modernisering teenwerk. Afrika-regerings vrees verder die potensiaal vir konflik en verdeling wat met etniese lojaliteite verband hou.

Die meeste Afrika-state het gevolglik 'n assimilerende nasiebouproses gevolg binne die raamwerk van sentralistiese modelle van regering. Nasionale eenheid word gevolglik in terme van eenheid en homogeniteit verstaan. Die grondwet, onderwysstelsel, ontwikkelingsbeleid en die media – veral openbareordemedia – staan in die diens van sentralisering, eenheid en homogeniserende nasiebou. Deng (1997:29) som hierdie behepthed met eenheid en homogenisering in Afrika soos volg op: “Unity was postulated in a way that assumed a mythical homogeneity amidst diversity.”

Die gevolge was in vele opsigte katastrofies vir Afrika (Dersso 2008). Alhoewel nasiebou daarin geslaag het om die ou koloniale grense te bestendig, vier etniese spanning en konflik hoogty binne hierdie grense. Volgens Deng (1997) het feitlik elke konflik in Afrika vandag 'n etnokulturele dimensie. Selfs konfliktsituasies wat op die oog af nie 'n etniese basis het nie, hou op een of ander manier met faksies en/of alliansies op grond van etniese lojaliteite verband. Dit is egter ook so dat politieke entrepreneurs etnisiteit dikwels gebruik om hulle eie ambisies te bevorder. Deng waarsku egter dat dit verkeerd is om etniese diversiteit slegs as instrument

vir politieke manipulerings te beskou. Etnisiteit is eenvoudig 'n sosiale realiteit in Afrika wat nie geïgnoreer kan word nie.

Sedert 1994 het die Suid-Afrikaanse regering die voorbeeld van ander Afrika-regerings gevolg (Bornman 2013; Ramsamy 2007). Nasiebou moes die verdeeldheid van apartheid heel, 'n oorkoepelende nasionale identiteit bevorder, en goeie verhoudings in die diverse Suid-Afrikaanse samelewing aanmoedig. In die lig van die intense verdeeldheid en konflik wat die apartheidsbestel gekenmerk het, is die strewe na nasionale eenheid in Suid-Afrika nie slegs as noodsaaklik beskou nie, maar dit het ook die morele hoë grond verkry (Boyze 1999). 'n Afkeur van rassediskriminasie impliseer amper noodwendig steun vir nasiebou, terwyl die teenoorgestelde ook dikwels waar is. Kritiek teen nasiebou word verder met agterdog en as simpatie met die apartheidsbestel bejeën.

Nasiebou in Suid-Afrika word veral geassosieer met die gedagte van 'n reënboognasie wat deur aartsbiskop Tutu gewild gemaak is (Bornman 2013). Die populêre beskouing is dat die kleure van die reënboog die verskillende etniese, kulturele, godsdienstige, taal- en rassegroeperings van Suid-Afrika verteenwoordig en dat hulle almal tot 'n harmonieuse nasie behoort. Ramsamy (2007) wys egter daarop dat die beleid van nierassigheid – wat die grondslag van die ANC se nasiebou-ideologie vorm – in werklikheid enige vorm van rasse- en/of etniese bewustheid as oorblyfsels van kolonialisme en/of die apartheidsbestel beskou. Alhoewel aanvaar word dat lojaliteit teenoor of die beoefening van die kultuur van etniese, kulturele en/of godsdienstige groepe wel 'n rol in die lewe van die individu kan speel, word geen voorsiening vir sodanige groepe in die sosiale en politieke lewe van die nasie gemaak nie. Die kultuurregte wat in die Handves van Menseregte van die Grondwet van Suid-Afrika van 1996 gewaarborg word, erken in werklikheid private etnisiteit, terwyl geen werklike regte aan groepe toegeken word nie.

Multikulturalisme of die beskerming van groepsregte – en in die besonder dié van minderheidsgroepe – het reeds in die onderhandelings wat die nuwe bedeling voorafgegaan het, skipbreuk gely (Beukman 2018). In 'n onderhoud wat in 2013 gevoer is, beweer Roelf Meyer, een van die hoofonderhandelars van die destydse NP-regering, dat hulle twee en 'n half jaar in die onderhandelings “voortgeploeter” het met voorstelle vir die beskerming van groeps- en minderheidsregte, en niks daarmee bereik het nie. Toe dit blyk dat hulle voorstelle die onderhandelings in duie kon laat stort, is dit laat vaar. Meyer skryf hierdie verloop van sake toe aan enersyds die gebrek aan 'n meesterplan vir die onderhandelings aan die kant van die destydse regering, en andersyds die outoritêre ingesteldheid van die regeringsonderhandelars wat ver wag het dat die ANC-onderhandelars net te dankbaar sou wees vir wat hulle kon kry en maklik aan hulle eise sou toegee. Dit het nie gebeur nie. Die ANC-onderhandelars was waarskynlik beter voorberei en het onderhandel vanuit die postkoloniale nasiebou-tradisie wat destyds feitlik in elke staat in Afrika toegepas is.

Die nasiebouparadigma het dus die oorhand gekry. Bykans 'n kwarteeu ná die oorgang na 'n nuwe politieke bedeling word voorgegee dat nasiebou Suid-Afrika in 'n moderne, demokratiese staat omskep het (Bornman 2013; Boyze 1999). Daar moet egter in gedagte gehou word dat die stryd teen apartheid gegaan het oor die een-mens-een-stem-beginsel en die manier waarop rasse- en etniese verdelings gebruik (of misbruik) is om 'n wit minderheid in beheer te hou en burgerskapsregte te weerhou van ander rassegroepe. 'n Kernbeginsel van multikulturalisme is egter dat die basiese mense- en burgerskapsregte van alle burgers – van die meerderheid sowel as van minderhede – erken en bevorder word (Kymlicka 2003). Multikulturalisme kan gevolglik geensins as 'n voortsetting van apartheid beskou word nie. Alhoewel multikulturalisme en die toepassing daarvan in baie lande kontroversieel is, erken die meeste

state in die ontwikkelde wêreld vandag dat die homogenisering en assimilasië wat eie is aan die siviele eenheidstaat eenvoudig nie in heterogene samelewings werk nie (Siapera 2010). Dit is nie slegs die geval in ontwikkelde state wat groot getalle immigrante ontvang het en steeds ontvang nie. Die ervaring in Afrika toon dat die gedagte van 'n sentralistiese eenheidstaat nie blywende vrede in heterogene state bevorder nie (Deng 1997; Dersso 2008).

4. DIE MEDIA IN POSTAPARTHEID SUID-AFRIKA

Die meeste ontleders is dit eens dat die Suid-Afrikaanse media sedert 1994 in diens van nasiebou staan (Barnett 2000; Milton 2011; Louw 2011; Steenveld 2004; Wasserman 2006, 2009).

Volgens Steenveld (2004) word die media sedert 1994 gekenmerk deur transformasie. In teenstelling met die mediadiskoerse voor 1994 oor rassisme en rasseverdelings, het die mediadiskoerse ná 1994 dit oor demokrasie, 'n oorkoepelende nasionale identiteit en die nierassige ideale van nasiebou wat in die Grondwet van 1996 verwoord word. Steenveld noem verder dat die media Suid-Afrikaners bewus gemaak het van hulle politieke regte (stemreg en demokratiese deelname aan besluitneming); hulle siviele regte (vryhede soos vryheid van spraak en vryheid tot kultuur); en hulle sosiale regte (sosiale sekuriteit, onderwys, gesondheid, ensovoorts) wat in die Handves van Menseregte in die 1996-Grondwet uitgestippel word. Die belangrikste begrippe in die nuwe diskoers is die reënboognasie, versoening en nasiebou. Die klem op nasiebou word verder vergestalt in die eertydse leuse van die SABC, “Simunye... we are one”, en die klem wat tydens groot sportgebeurtenisse soos die Rugbywêreldbekertoernooi in 1995 en die FIFA Wêreldbekertoernooi in 2010 op nasiebou geplaas is. Steenveld (2004:96) wys verder daarop dat mediadiskoerse bepaal word deur pragmatisme. Hiervolgens moet die verdeeldheid van die verlede vergeet word “in order to get on with the job of building a new nation”.

Wasserman (2009) vergelyk die transformasie van diskoerse in die Afrikaanse gedrukte media met die aanleer van 'n nuwe taal. Die Afrikaanse media moes ontslae raak van die swaar ideologiese las van hulle verbintenis met Afrikaner-nasionalisme gedurende apartheid en hulle ideologiese en politieke herposisionering in die nuwe demokratiese staat. Terwyl hulle oorhoofs die nuwe demokratiese staat steun, het hulle – wat hulle Afrikaanssprekende lesers betref – 'n nasionalistiese diskoers vervang met 'n pragmatiese kapitalistiese diskoers gerig op verbruik (“consumerism”). Hulle Afrikaanssprekende lesers word byvoorbeeld bemark as 'n marksektor met aansienlike kapitaalkrag en 'n relatief hoë sosio-ekonomiese status. Sodoende het die Afrikaanse taal 'n kommoditeit geword; Afrikaanssprekendes het simboliese, kulturele en ekonomiese kapitaal verkry en is terselfdertyd losgemaak van rasse- en etniese verbintenis. Afrikaner-identiteit wat so prominent in die apartheidbestel was, is in die proses – in ooreenstemming met die nasiebou-ideologie – geprivatiseer (Ramsamy 2007). Afrikaners word nou as Afrikaanssprekende individue (waarvan baie oor aansienlike kapitaalkrag beskik) voorgedien en nie langer as 'n groep wat sosiale en politieke relevansie het nie. Die nierassige term Afrikaanssprekendes word ook eerder gebruik (Wasserman 2009).

Volgens Barnett (2000) is dit egter die uitsaaiwese wat by uitstek deur die postapartheid-regering beskou word as 'n instrument vir sosiale integrasie. 'n Belangrike doelstelling van uitsaai-beleid ná 1994 was om etniese vorms van kulturele identiteit te depolitiseer en etnisiteit as 'n potensieël bron van politieke mobilisering te neutraliseer. So word terme wat kultuur met etnisiteit verbind, vermy ten gunste van meer neutrale terme soos die kunste, populêre kultuur, erfenis, tradisie en gemeenskappe. Gedurende die apartheidsera het taal gedien as 'n belangrike simbool van kulturele diversiteit. Die taalideologieë van hierdie era is veral weer-

spieël in afsonderlike radiostasies vir spesifieke taalgroepe beperk tot 'n bepaalde territoriale gebied asook in televisiekanale wat aan spesifieke tale toegewys is. Sodoende is afsonderlike uitsaairuimtes vir verskillende etnolinguistiese groepe geskep en was 'n gemeenskaplike openbare sfeer feitlik totaal afwesig (Milton 2011). Terwyl waarskynlik min getorring is aan die taaldiversiteit van radiostasies, het die postapartheidregering veral openbareordetelevisie beskou as 'n belangrike forum waarin verskillende gemeenskappe in gesprek kon tree om wedersydse begrip en eenheid te bevorder (Barnett 2000). Daadwerklike veranderings het gevolglik ingetree. Die fokus is toenemend op Engels geplaas as lingua franca en simbool van nasiebou. Ten spyte van retoriek dat al elf amptelike gelyke behandeling moet kry, is die realiteit dat SABC-televisie toenemend verengels ten koste van die ander inheemse tale en veral Afrikaans (Barnett 2000; Louw 2011; Milton 2011). Milton (2011) noem byvoorbeeld dat Afrikaanse inhoud van 65 persent tot 3.86 persent verminder het. Inhoud in ander inheemse tale is ook beperk tot nuusuitsendings en enkele dramas en/of sepies. Ten einde taalsegregasie teen te werk, is verskeie meertalige programme geskep, terwyl programme in enige ander taal as Engels van Engelse onderskrifte voorsien word. Sodoende word die posisie van Engels net verder versterk.

Ten spyte van die oorheersende nasiebouretoriek, het die verdeeldheid van die Suid-Afrikaanse samelewing egter spoedig weer kop uitgesteek. Probleme in hierdie verband het die *Mail & Guardian* genoop om reeds in 1996 soos volg te berig: “In the first two years of majority government, non-racialism, equality, integration and the rainbow nation have been proclaimed from every political pulpit by the African National Congress. But, ironically, the ANC is finding it more difficult than it had imagined to convert all South Africans to true non-racialism and it has been forced to accept that ethnic identities – coloured, Zulu, Shangaan, Afrikaner – are part of the current South African reality, part of its troubling inheritance” (in Steenveld 2004:111).

Wat die media betref, is diskoerse oor diversiteit egter hoofsaaklik beperk tot media-eienaarskap (Duncan 2015; Duncan & Reid 2013; Plessing 2017). Wasserman (2006) wys egter daarop dat die einde van isolasie beteken dat Suid-Afrika heringelyf is by 'n wêreld waarin kulturele pluralisme toenemend erken word. Desnieteenstaande word die diversiteit van die Suid-Afrikaanse samelewing steeds onderspeel. Daar is min kritiese besinning in die media oor die beginsels van nasiebou en hoe dit in Suid-Afrika toegepas word. Dit wil voorkom of die media vir hulle rol in apartheid boete doen en bang is dat hulle as apologete vir apartheid uitgemaak kan word as hulle die diversiteit van die Suid-Afrikaanse samelewing sou beklemtoon (Alexander 2001; Bornman 2013; Ramsamy 2007).

Die ANC het egter met Mbeki se tweenasiesuitsprake afgewyk van die oorheersende nierassige nasieboudiskoers (Terre Blanche 2006). Dit is egter te betwyfel of hierdie simplistiese, binêre jukstaposisie van arm swartmense en ryk witmense enigsins bygedra het tot respek vir diversiteit en toleransie vir verskille. Mbeki het ook 'n diskoers geïnisieer oor Afrika-identiteit en wie 'n Afrikaan sou wees en wie nie (Wasserman 2006). Die feit dat 'n eksklusiewe rasse-element aan sy definiëring van 'n Afrika-identiteit gekoppel word, dui verder op 'n rigiede definiëring van grense en identiteit wat eie is aan 'n essensialistiese regime (Siapera 2010). Die feit dat sekere rasse-groepe volgens Mbeki uitgesluit word van 'n ware Afrika-identiteit, sou waarskynlik polarisering en uitsluiting eerder as aanvaarding en akkommodering in die hand kon werk.

In ooreenstemming met die bevindings van Rodríguez (2009) gee die Suid-Afrikaanse media meestal slegs aandag aan diversiteit in die geval van kontroversiële insidente van rassisme soos die opmerkings van Annelie Botes, Penny Sparrow en Vicky Momberg (Gouws 2018). In

hierdie geval word rassisme – en die opmerkings van die betrokke persone – veroordeel, maar min aandag word gegee aan kontekstualisering van die omstandighede wat tot die insidente aanleiding gegee het. Daar word ook min toeligting gegee oor die probleme wat mense in 'n multikulturele samelewing ondervind waar diepgaande kulturele verskille tot insidente soos hierdie aanleiding kan gee. Dit is waarskynlik weereens die vrees om as apologete vir apartheid en rassisme beskou te word, wat die media daarvan weerhou om 'n meer genuanseerde dekking aan sodanige insidente te gee (Alexander 2001).

Die afskaling van Afrikaans op vele terreine het egter wel aanleiding gegee tot diskoerse van ontnugtering en 'n aandrag op taalregte (Wasserman 2009). Volgens Wasserman kom hierdie diskoerse in vele opsigte ooreen met diskoerse oor multikulturalisme wat in Europa gevoer word. Die Afrikaanse media handhaaf egter 'n fyn balans tussen ondersteuning van die taalstryd aan die een kant en die ideologiese ondersteuning van die nuwe politieke bestel aan die ander kant. Nasiebou word steeds beklemtoon ten spyte van die feit dat die grondbeginsels van nasiebou direk teenstrydig is met met die erkenning van taal- en ander groeipregte (Nel 2018). Soos wat die geval was met die Rugbywêreldbekertoernooi van 1995 en die Fifa Wêreldbekertoernooi van 2010, word sportprestasies van Suid-Afrikaners nog steeds aan nasiebou gekoppel. Die verkiesing van 'n swart rugbyspeler – Siya Kolisi – as Springbokkaptein is in die besonder in hierdie verband beklemtoon (Sportlui dui weg aan ...2018).

Daar word verder van 'n essensialistiese, nasionalistiese standpunt uitgegaan waarvolgens die belangrikste identiteit van Afrikaanssprekendes 'n oorkoepelende Suid-Afrikaanse identiteit is, en dat die huidige nasionale simbole die enigste is waarmee hulle hul identifiseer of behoort te identifiseer (Siapera 2010). Enige teenstand teen hierdie regime – soos ondersteuning vir die volkslied van die vorige bedeling (die Stem) – word ten sterkste afgekeur en diegene wat hulle hieraan skuldig maak – soos die sanger Steve Hofmeyr – word dikwels gestereotipeer (Cilliers 2018; Versluis J-M 2014). Alhoewel groter openheid wel blyk uit die ruimte wat verleen word aan alternatiewe stemme, soos dié van Max du Preez, is daar min sprake van radikale openheid in diskoerse en debatte wat mense toelaat om hulle eie identiteit te definieer en instellings en standpunte te kritiseer (Siapera 2010).

5. SLOTOPMERKINGS

Ten slotte kan die gevolgtrekking gemaak word dat daar in Suid-Afrika – soos in die res van Afrika – nog min sprake is van 'n multikulturele ingesteldheid. Ten spyte van die geweldige diversiteit van die Suid-Afrikaanse samelewing, word multikulturaliteit ewe min in die staatsvorm as in media-inhoud en -diskoerse, weerspieël. Dat pogings om groepsregte te beskerm in die onderhandelings vir die nuwe bedeling misluk het, kan waarskynlik deels toegeskryf word aan die gebrek aan 'n breë Afrika-diskoers oor die implikasies van diversiteit en multikulturalisme as 'n alternatief vir nasiebou binne 'n eenheidstaat. Brandende kwessies, soos die taalkwessie in Suid-Afrika, roep die media op om 'n leidende rol te speel en om nie slegs die heterogeniteit van samelewings te erken nie, maar ook na maniere te soek om diversiteit te akkommodeer, die belange van groepe te beskerm, en die uitdagings van multikulturele samelewings die hoof te bied.

BIBLIOGRAFIE

- Alexander, N. 2001. The state of nation-building in the new South Africa. *Pretexts: Literary and Cultural Studies*, 10(1):83-91.
- Anderson, B. 2006. *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. London, UK: Verso.

- Bailey, O.G. & Harindranath, R. 2006. Ethnic minorities, cultural difference and the cultural politics of communication. *International Journal of Media and Intercultural Politics*, 2(3):299-316. doi: 10.1386/macp.2.3.299/1.
- Barnett, C. 2000. Governing cultural diversity in South African media policy. *Continuum: Journal of Media and Cultural Studies*, 14(1):51-66.
- Baron, R.A., Branscombe, N.R. & Byrne, D. 2009. *Social psychology*. Boston: Pearson.
- Beukman, B. 2018. Planloos onderhandelinge in – Roelf. *Beeld*, 4 Junie. <https://www.netwerk24.com/Stemme/Menings/planloos-onderhandelinge-in-roelf-20180604#loggedin> [27 Julie 2018].
- Bornman, E. 2013. Citizenship, nation-building and diversity: what is the role of the media in all this? *Communicatio*, 39(4):432-448. doi:10.1080/02500167.2013.852597.
- Boyce, B.P. 1999. Nation-building discourse in a democracy. In Palmberg (ed.). *National identity and democracy in Africa*. Pretoria, SA: HSRC, Mayibuye Centre of the UWC and the Nordic Africa Institute, pp. 231-243.
- Cilliers, C. 2018. Let the racists fly their flag – If you want to be a giant racist boil on the gangrenous backside of this country, why should the law step in to save you from yourself? *Citizen*, 2 March. <https://infoweb.newsbank.com/resources/doc/nb/news/16A64D5D7646F948?p=ASANB> [14 september 2018].
- Deng, F. 1997. Ethnicity: An African predicament. *The Brookings Review*, 15(3):28-31.
- Derso, S.A. 2008. Constitutional accommodation of ethno-cultural diversity in the post-colonial African state. *South African Journal on Human Rights*, 8:565-592.
- Dreher, T. 2009. Listening across difference: media and multiculturalism beyond the politics of voice. *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies*, 23(4):445-458. doi:10.1080/10304310903015712
- Duncan, J. 2015. Rethinking diversity policy of the community press in South Africa. *Communicatio*, 41(4):423-443. doi:10.1080/02500167.2015.1117504
- Duncan, J. & Reid, J. 2013. Toward a measurement tool for the monitoring of media diversity and pluralism in South Africa: A public-centered approach. *Communicatio*, 39(4):483-500. doi: 10.1080/02500167.2013.864448
- Emerson, R. 1961. Crucial problems involved in nation-building in Africa. *Journal of Negro Education*, 30(3):193-205. doi: 10.2307/2294307
- Foucault, M. 2002. *The order of things: An archaeology of the human sciences* (translated by A.A. Sheridan). London, UK: Routledge.
- Geertz, G. 1973. *The interpretation of cultures*. New York, NY: Basic Books.
- Geldenshuys, D. & Kriek, D. g.d. *Die staatkundige akkommodasie van nasionale minderhede: 'n Voorstel vir kulturele outonomie in Suid-Afrika*. http://www.fak.org.za/wp-content/uploads/2014/02/Kulturele-outonomie_1CN.pdf?f49404 [17 Julie 2014].
- Gellner, E. 1983. *Nations and nationalism*. New York, NY: Cornell University Press.
- Gerbner, G. 1998. Foreword. In Kamalipour & Carilli (eds). *Cultural diversity and the U.S. media*. New York, NY: State University of New York Press, pp. xv-xvi.
- Glasser, T.L., Awad, I. & Kim, J.W. 2009. The claims of multiculturalism and journalism's promise of diversity. *Journal of Communication*, 59:57-78. doi:10.1111/j.1460-2466.2008.01404.x
- Gouws, A. 2018. Dié witmense leer net nie. *Netwerk24*. <https://www.netwerk24.com/Stemme/Menings/die-wit-mense-leer-net-nie-20180827> [13 September 2018].
- Habermas, J. 2000. The European nation-state: On the past and future of sovereignty and citizenship. In Cronin & De Greiff (eds). *The inclusion of the other: Studies in political theory*. Cambridge: MIT Press, pp. 105-127.
- Hall, S. 1993a. Culture, community, nation. *Cultural Studies*, 7(3):349-363. doi:10.1080/09502389300490251
- Hall, S. 1993b. Which public? Whose service? In Stevenson (ed). *All our futures: The changing role and purpose of the BBC*. London, UK: British Film Institute, pp. 33-37.
- Hall, S., Evans, J. & Nixon, S. 2013. *Representation*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Huntington, S.P. 1993. The clash of civilizations. *Foreign Affairs*, 72(3):22-49. doi:10.2307/20045621
- Kamalipour, Y.R. & Carilli, T. 1998. *Cultural diversity and the U.S. media*. New York, NY: State University of New York.
- Keeble, R. 2009. *Ethics for journalists*. New York, NY: Routledge.

- Kymlicka, W. 2003. Multicultural states and intercultural citizens. *Theory and Research in Education*, 1(2):147-169. doi: 10.1177/1477878503001002001
- Louw, P.E. 2011. Introduction: South Africa's multiple languages in a shifting media environment. *Communicatio*, 37(2):191-193. doi:10.1080/02500167.2011.604168
- Lozano, J-C. 2006. Public policies and research on cultural diversity in Mexico. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 50(3):467-481. doi:10.1207/s15506878/jobem5003_7
- McQuail, D. 1992. *Media performance: Mass communication and the public interest*. London, UK: Sage.
- Milton, V.C. 2011. Speak ill of me ... but speak, or how to be Afrikaans on the SABC. *Communicatio*, 37(2):242-267. doi:10.1080/02500167.2011.604171
- Napoli, P.M. 2011. *Diminished, enduring, and emergent diversity policy concerns in an evolving media environment*. Paper presented at the conference of the International Communication Association, Boston, MA.
- Nel, R. 2018. Maak regte keuses en bou nasie wat hou. *Netwerk24*. <https://www.netwerk24.com/Stemme/Menings/maak-regte-keuses-en-bou-nasie-wat-hou-20180529> [13 September 2018].
- Ohmae, K. 1995. *The end of the nation-state: The rise of regional economies*. New York, NY: The Free Press.
- Palmer, C. 2001. Outside the imagined community: Basque terrorism, political activism, and the Tour de France. *Sociology of Sport Journal*, 18(2):143-161. doi:10.1223/ssj.18.2.143
- Plessing, J. 2017. Shifting the South African media debate from the stick to the carrot: Lessons from Schandinavia, Latin America and West Africa. *African Journalism Studies*, 38(1):66-84. doi:10.1080/23743670.2017.1288645
- Ramsamy, E. 2007. Between non-racialism and multiculturalism: Indian identity and nation-building in South Africa. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 98(4):468-80.
- Robins, K. 2008. Media and cultural diversity in Europe. In Uricchio (ed). *We Europeans? Media, representations, identities*. Bristol, UK: Intellect, pp. 109-123.
- Rodriguez, I. 2009. 'Diversity writing' and the liberal discourse on multiculturalism in mainstream newspapers. *The Howard Journal of Communication*, 20:167-188. doi: 10.1080/10646170902869510
- Siapera, E. 2010. *Cultural diversity and global media: The mediation of difference*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Smith, A.D. 1998. *Nationalism and modernism: A critical survey of recent theories of nations and nationalism*. London, UK: Routledge.
- Sportlui dui weg aan. 2018. *Volksblad en Noordkaap*. <https://www.netwerk24.com/ZA/Noordkaap/Nuus/sportlui-dui-weg-aan-20180612-2> [13 September 2018].
- Steenveld, L. 2004. Transforming the media: A cultural approach. *Critical Arts*, 18(1):92-115.
- Taylor, C. 1993. *Reconciling the solitudes: Essays on Canadian federation and nationalism*. Montreal: McGill University Press.
- Terre Blanche, M. 2006. Two nations: race and poverty in post-apartheid South Africa. In Stevens, Franchi & Swart (eds). *A race against time*. Pretoria: Unisa, pp. 73-90.
- Van Dijk, T.A. 1996. Power and the news media. In Paletz (ed). *Political communication in action*. Cresskill, NJ: Hampton Press, pp. 10-36.
- Versluis, J-M. 2014. Steve sing Die Stem by Innibos – Kombuis, ontleder kap sy optrede. *Beeld*, 7 Julie. <https://infoweb.newsbank.com/resources/doc/nb/news/14EE7ADBC7237038?p=ASANB> [13 September 2018].
- Wasserman, H. 2006. Talking of change: constructing social identities in South African media debates. *Social Identities*, 11(1):75-85. doi:10.1080/13504630500100688
- Wasserman, H. 2009. Learning a new language: Culture, ideology, and ecomic in Afrikaans media after apartheid. *International Journal of Cultural Studies*, 12(1):61-80. doi:10.1177/1367877908098855
- Zayani, M. 2011. Media, cultural diversity and globalization: Challenges and opportunities. *Journal of Cultural Diversity*, 18(2):48-54.